

Keskiolut on ollut uuden alkoholilainsäädännön kiistellyn teema. Kiiivaimmin keskiolutkeskustelua käytiin 1970-luvun puolivälissä. Keskioluen kunnallisen yleissuostumuksen peruuttamista vaadittiin erityisesti maatalousvaltaisissa uskonnollisten herätysliikkeiden ja raittiusaatteen sävyttämässä kunnissa (Mäkinen 1977). Yleissuostumusten peruuttamista eli keskiolutkieltoa perusteltiin useimpien nuorten suojelemisella ja keskioluen myynnin valvontavaikeuksilla ja vastustettiin sillä, ettei yhdessä kunnassa kannata kieltää keskiolutta, koska ensinnäkään kieltö ei ratkaise alkoholiongelmia ja toiseksi oman kunnan liike-elämä kärsii. Tutkittaessa päätöksentekoprosessia keskioluen yleissuostumusten peruuttamisen yhteydessä ei voitu vielä selvittää, mitä vaikutuksia keskiolutkielloilla todellisuudessa olisi. Tätä varten suunniteltiin vaikutuksia kartoittava jatkotutkimus.

TUTKIMUKSEN AINEISTO JA TAVOITTEET

Tutkimusta suunniteltaessa kunnallisista keskiolutkielloista oli toteutunut vasta kymmenkunta. Tämä rajoitti huomattavasti tutkimustapojen valintaa ja mahdollisuutta saada koko maahan yleistettäviä tuloksia. Tämän vuoksi päädyttiin

Tämä artikkeli on tiivistelmä kirjoittajan tutkimusraportista Kunnallisten keskiolutkieltojen vaikutukset — tapaustutkimus viidessä kunnassa. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste no 122, 1978 (julkaistaan lähiaikoina).

viiden kunnan tapaustutkimukseen. Tutkittavaksi valittiin mahdollisimman paljon toisistaan poikkeavat kunnat: Tuusniemi Kuopion läänistä, Nivala ja Kuusamo Oulun läänistä, Kruunupyö Vaasan läänistä ja Vammala Turun ja Porin läänistä. Näiden kuntien taustatietoja esitetään taulukossa 1.

Tutkimusaineiston keräämiseen käytettiin haastatteluja, havainnointeja, kunnallisia asiakirjoja ja erilaisia tilastoja. Tutkimusaineistoa kerättiin kussakin kunnassa noin kahden viikon ajan, jolloin mm. haastateltiin kaikki kauppiaat, baaripitäjät, ravintoloitsijat, Alkon myymälöiden henkilökuntaa, useita kunnallisia viranomaisia, poliiseja, huvipaikkojen pitäjiä ja suurta joukkoa kuntalaisia — nuoria, vanhoja, raittiita, suurkuluttajia jne. Poliisiviranomaisilta saatiin tilastoja rikollisuudesta ja säilöönotoista, Alkolta tilastot alkoholijuomien vähittäis- ja anniskelumyynnistä. Aineistonkeruu ulotettiin eräin osin myös naapurikuntiin kieltojen heijastusvaikutusten selvittämiseksi.

Aineistonkeruuvaiheessa keskiolutkiellot olivat olleet toteutuneina vasta 4—18 kuukautta, joten tutkimus antaa kuvan kieltojen lyhytaikaisista vaikutuksista.

Tutkimuksessa haluttiin selvittää keskiolutkieltojen vaikutuksia viideltä kannalta: 1) alkoholin kulutuksessa tapahtuneet muutokset, 2) alkoholihaitoissa tapahtuneet muutokset, 3) kuntalaisten sopeutuminen keskiolutkieltoon, 4) liike-elämän sopeutuminen keskiolutkieltoon ja 5) vaikutukset työllisyyteen.

Taulukko 1. Tutkittujen kuntien taustatietoja

	Tuusniemi	Nivala	Kruunupyö	Kuusamo	Vammala
kuntamuoto	kunta	kunta	kunta	kunta	kaupunki
asukasmäärä	4 600	10 000	6 800	17 200	16 000
pinta-ala (km ²)	734	522	701	4 771	642
asukkaita/ maakm ²	8,3	19,6	10,2	3,6	25,0
taajamaväestön osuus (%)	alle 10	17	yli 30	25	55
ruotsinkielisiä (%)	0	0	93	0	0
teollisuudessa toimivien osuus ammatissa toimivasta väestöstä (%)	15	21	28	15	42
Alkon myymälöitä	0	0	0	1	1
etäisyys päätaajamasta Alkoon (km)	35	30	10	0	0
anniskeluravintoloita ennen kieltoa	2	1	0	9	5
keskioluen myynti ennen kieltoa ¹ (l)	72	31	11	29	29
anniskelun osuus keskioluen myynnistä (%)	17	18	0	19	24
keskiolutkiellon toteuttamisaika	31. 8. 76	31. 5. 76	31. 12. 75	31. 12. 76	31. 8. 77

¹Litramäärät on laskettu 15 vuotta täyttäneitä asukasta kohti vuodessa.

Taulukko 2. Keskioluen myynti ennen keskiolutkieltoa ja korvautuminen kiellon voimaantumisen jälkeen

	Nivala		Tuusniemi		Kuusamo		Vammala		Kruunupyö		yhteensä		osuus liikesäyksestä
	l ¹	%	l	%	l	%	l	%	l	%	l	%	
keskiolut ennen kieltoa	1,40	100	3,27	100	1,29	100	1,32	100	0,51	100	1,56	100	
myynnin lisäykset													
Alkon myymälät	0,47	34	1,36	42	0,56	43	0,47	36	0,23	45	0,62	40	56
ravintolat	0,26	19	0,24	7	0,16	12	0,06	5	0,14	9	13
III-olut naapurikunnasta	0,18	13	0,64	20	0,01	1	0,01	1	0,17	11	15
I-oluen vähittäismyynti	0,19	14	0,29	9	0,09	7	0,06	5	0,10	20	0,15	10	14
I-oluen anniskelumyynti	0,03	2	0,11	3	0,02	2	0,00	0	0,00	0	0,03	2	3
lisäykset yhteensä	1,13	81	2,60	80	0,84	65	0,60	46	0,33	65	1,11	71	101

¹Littraa 100-prosenttista alkoholia 15 vuotta täyttäneitä asukasta kohti vuodessa; samoin muissa kunnissa.

TULOKSET

Alkoholin kulutus

Keskiolutkiellon voimaantumisen jälkeen kuntalaisilla oli mahdollisuus hankkia alkoholijuoma oman tai naapurikunnan Alkosta ja ravintoloista sekä keskiolut naapurikunnan vähittäismyymälöistä ja baareista. Alkoholijuomia voitiin valmis-

taa myös itse tai ostaa Alkon tuotteita salakaupasta. Käytettävissä olivat myös korvikealkoholi ja varsinaisiin alkoholi-juomiin kuulumattomat, mutta kuitenkin alkoholia sisältävät I-olut ja siideri.

Keskiolutkiellon jälkeen oli odotettavissa jonkinasteista siirtymää edellä lueteltuihin alkoholin hankkimistapoihin. Siirtymää tapahtuikin, kuten taulukko 2 osoittaa.

Keskioluen sisältämä 100-prosenttisen alkoholin määrä korvautui selvimmin Nivalassa ja Tuusniemellä, noin 80-prosenttisesti. Kummassakaan kunnassa ei ollut Alkon myymälää, minkä vuoksi keskioluella lienee ollut tärkeä asema alkoholin tarpeen tyydyttäjänä. Kuusamossa ja Vammalassa oli Alkon myymälät, joten keskioluen merkitys ei ollut yhtä suuri kuin edellä mainituissa kunnissa. Kuusamossa matkat Alkon myymälään olivat keskimäärin olennaisesti pidemmät kuin Vammalassa, ja keskioluen merkityksen voi odottaa olleen Kuusamossa suurempi kuin Vammalassa. Keskioluen korvautuminenkin oli Kuusamossa suurempi kuin Vammalassa. Kruunupyssä korvautuminen oli samansuuruista kuin Kuusamossa huolimatta siitä, että Kruunupyystä ei keskiolutkiellon jälkeen voinut lainkaan ostaa alkoholijuomia. Mikäli edellä esitetty olettaus, että keskioluesta korvautuu kiellon jälkeen sitä suurempi osa, mitä merkittävämpi keskiolut on ollut alkoholin tarpeen tyydyttäjänä, pitäisi paikkansa, tulisi Kruunupyssä korvautumisen olla suurempi kuin Kuusamossa ja Vammalassa. Tulos ei kuitenkaan välttämättä horjuta esitettyä olettamusta, koska Kruunupyyn korvautumista ei voitu selvittää naapurikunnista haetun keskioluen osalta, ja toisaalta siksi, että keskiolutta haastattelutietojen perusteella käytettiin siellä ”siistimmin” kuin muissa kunnissa. Tähän viittaa myös se, että Kruunupyssä I-olut korvasi keskioluen suuremmassa määrin kuin muissa kunnissa, mikä osoittaa näiden kahden juoman käyttöfunktioiden päällekkäisyyttä.

Korvautuneesta alkoholimäärästä haettiin yli puolet (56 %) Alkon myymälöistä. Ravintoloissa anniskellun alkoholin osuus oli 13 %, naapurikuntien keskioluen 15 %, vähittäiskauppojen I-oluen 14 % ja baarien I-oluen 3 %. Alkoholipitoisten juomien anniskelun ja vähittäismyynnin suhde säilyi näissä kunnissa keskioluen korvanneiden juomien kesken samana kuin aikaisemmin keskioluen anniskelua vähittäismyynnissä.

Keskiolutkiellot vähensivät alkoholin kulutusta kaikissa tutkituissa kunnissa, sillä keskiolut korvautui keskimäärin 71-prosenttisesti. Tutkittavista kunnista ei ole tiedossa alkoholin kokonaiskulutusta, joten tarkkaan ei voi sanoa, miten paljon kokonaiskulutus väheni. Arvio voidaan kuitenkin esittää. Vuonna 1975 juotiin keskioluen muodossa 26 % kaikesta maassamme nautintatarkoituksiin kulutetusta alkoholista (100 %:n alkoholiksi muunnettuna). Jos oletetaan, että tämä luku piti paikkansa myös tutkittavissa kunnissa, alkoholin kulutus laskee keskiolutkieltojen vaikutuksesta 8 %.

Alkoholin kokonaiskulutuksen muutosten lisäksi selvitettiin myös ravintoloiden ja Alkon myymälöiden myynissä tapahtuneita juomalajikohtaisia muutoksia.

Vammalan ravintoloiden myyntiin keskiolutkiellolla ei ollut vaikutuksia. Nivalan, Tuusniemen ja Kuusamon ravintoloissa muutokset olivat selviä: vahvan oluen osuudeksi myydystä alkoholista (100 %:n alkoholiksi muunnettuna) tuli 44–46 %, kun se aiemmin oli ollut Nivalassa 24 %, Tuusniemellä 29 % ja Kuusamossa 33 %. Nivalassa ja Kuusamossa tapahtunut vahvan oluen lisäys oli alkoholimäärältään samansuuruinen kuin keskiolutbaarien aiempi myynti. Tuusniemellä ravintoloiden oluen myynti lisääntyi puolella keskiolutbaarien aiempaan myyntiin verrattuna. Oluen osuuden voimakas lisääntyminen alkoi Tuusniemellä jo ennen keskiolutkieltoa, joten pääosa muutoksesta olisi saattanut syntyä ilman keskiolutkieltoakin.

Alkon myymälöissä olennaisin muutos oli vahvan oluen aseman voimistuminen. Kun vuosittainen myynnin kasvu oli ollut Vammalan ja Kuusamon myymälöissä 2–10 %, niin keskiolutkiellon jälkeen kasvuksi muodostui 55–65 %. Nivalalaisien käyttämässä Haapajärven myymälässä nousu oli 8:sta 34 %:iin ja Ylivieskan myymälässä 11:stä 55 %:iin. Tuusniemäläisten käyttämässä Outokummun myymälässä oli nousu 30 % aiemmasta tasaisesta vaiheesta. Myös keskioluen myynti lisääntyi Alkon myymälöissä: Kuusamos-

sa myytiin ennen kieltoa 32 litraa ja kiellon jälkeen 9 800 litraa vuodessa, joten myynti kasvoi yli 300-kertaiseksi. Muissa myymälöissä lisäys oli 5—40-kertainen. Keskioluen myynnin huiman nousun jälkeenkin sen osuus jäi Vammalassa ja Kuusamossa 4—6 %:iin mallasjuomien kokonaisymyyntimäärästä.

Tutkimuksessa selvitettiin myös keskiolutkieltojen vaikutuksia korvikealkoholin käyttöön sekä alkoholijuomien laittomaan valmistukseen ja myyntiin.

Korvikealkoholin kysynnässä todettiin selvää lisäystä Tuusniemellä ja Nivalassa. Kuusamossa kysyntä säilyi samana kuin aikaisemmin. Vammalassa ja Kruunupyssä ei korvikkeita käytetty ennen kieltoa eikä kiellon jälkeen. Nivalassa ja Tuusniemellä korvikkeiden kysyntä lisääntyi muutamissa liikkeissä välittömästi kiellon jälkeen. Useimmat myymälät reagoivat panemalla korvikkeet ”tiskin alle”, mutta muutamat jatkoivat myyntiä. Korvikkeita osti molemmissa kunnissa vain pieni ryhmä ikääntyneitä alkoholin suurkuluttajia.

Laittomien alkoholijuomien valmistus lisääntyi keskiolutkieltojen jälkeen. Kiljun valmistus kasvoi selvästi Tuusniemellä ja Nivalassa. Hieman lisääntyi myös kuusamolaisen ilman maltaita valmistettavan kiljun eli jyskyn teko. Kruunupyssä ja Vammalassa ei kielloilla ollut vastaavaa vaikutusta. Pontikkaa ei havaittu valmistettavan aikaisempaa enempää yhdessäkään tutkitussa kunnassa.

Alkoholijuomien laittoman välityksen havaittiin lisääntyneen vain Nivalassa, jonne ilmestyi pian keskiolutkiellon jälkeen kaksi välittäjää.

Alkoholihaitat

Kuntien viranomaisia haastatteleamalla selvitettiin alkoholihaitoissa, erityisesti keskioluen aiheuttamissa, havaittuja muutoksia keskiolutkiellon jälkeen. Haastattelujen kohteina oli sosiaali-, terveys- ja poliisiviranomaisia.

Kruunupyyn kunta poikkesi muista, koska siellä ei tuntunut olleen minkään-

laista ongelmaa alkoholijuomista sen paremmin ennen kieltoa kuin sen jälkeen. Keskiolutkielto ei voinut näin ollen aiheuttaa muutoksia, joten Kruunupyyn jätetään alkoholihaittojen tarkastelun ulkopuolelle.

Sosiaaliviranomaisten työhön keskiolutkielloilla oli ollut erittäin vähän vaikutusta. Nivalassa, Tuusniemellä ja Kuusamossa arvioitiin asiakkaiden asioivan toimistossa hieman aikaisempaa useammin selvin päin. Vammalassa ei huomattu mitään muutoksia. Terveyskeskuksissa keskiolutkielto ei näkynyt lainkaan, ei myöskään työterveydenhuollon piirissä.

Keskiolutkiellon toteutuminen näkyi varsin selvästi Tuusniemen poliisien työssä. Kolmen ensimmäisen keskioluettoaman kuukaudenaikana vähenivät säilönnöt kolmella neljänneksellä. Kuuden ensimmäisen kuukauden aikana säilönnötojen määrä oli vielä vajaa puolet edellisen vuoden säilönnötoista. Kahdentoista kuukauden jälkeen eroa oli enää kymmenesosa, joten keskiolutkieltojen säilönnötoja vähentävä vaikutus jäi väliaikaiseksi — noin puolen vuoden pituiseksi jaksoksi. Myös Nivalassa säilönnötojen määrä väheni keskiolutkiellon jälkeen. Kolmen ensimmäisen kuukauden aikana oli säilönnötoja noin 40 % (N=43) vähemmän kuin vuotta aikaisemmin, mutta sen jälkeen säilönnötojen määrä alkoi kasvaa ja oli kahdentoista kuukauden jälkeen jo 6 % (N=240) edellisvuotta suurempi. Ensimmäisten kuukausien aikana tapahtunut väheneminen ei johtunut vain keskiolutkiellosta vaan myös samanaikaisesti toteutetusta poliisin resurssien uudelleen suuntaamisesta, mikä seurauksena säännöllinen iltavalvonta Nivalassa loppui kokonaan. Myös Vammalassa säilönnötoja oli kiellon jälkeisten neljän kuukauden aikana vähemmän kuin vuotta aikaisemmin: vähennys oli 6 %. Kuusamossa ei säilönnötojen määrissä tapahtunut muutoksia.

Keskiolutkielto vaikutti säilöön otettujen käyttämiin juomiin. Tuusniemellä keskiolut oli ollut ennen kieltoa ensi- tai toissijaisena päihdyttävänä aineena 61

%:ssa tapauksista; kiellon jälkeen osuus putosi 40 %:iin. Nivalassa tapahtui vastaava muutos 38:sta 5 %:iin. Kuusamossa keskioluen ensisijainen osuus väheni 7:stä 1 %:iin. Keskioluen merkittävä asema päihteenä säilyi siten Tuusniemellä suurkuluttajien keskuudessa, mutta muuallan merkitys supistui vähäiseksi. Kuusamossa keskiolut korvautui vahvalla oluella, joten mallasjuomien osuus säilöön otettujen päihtymyksen aiheuttaja pysyi vakiona. Aikaisemmin Nivalassa oli puolet säilöön otetuista nauttinut väkeviä juomia, mutta keskiolutkiellon jälkeen jo neljä viidestä.

On siis todennäköistä, että tuusniemeläiset suurkuluttajat jatkoivat suuressa määrin keskioluen juomista, kuusamolaiset siirtyivät vahvaan olueen, jota oli saatavissa sekä uudesta olutravintolasta että Alkosta, ja nivalalaiset siirtyivät väkeviin juomiin.

Rikostilastojen tarkastelu osoitti Nivalassa rikosten määrän vähentymistä keskiolutkiellon jälkeisinä kuukausina, mutta samanaikaisen poliisin resurssien vähentymisen vuoksi on vaikea sanoa, johtuiko muutos keskiolutkiellosta vai resursseista; mahdollisesti molemmista. Kaikkien kuntien poliisiviranomaiset havaitsivat baarien rauhoittumisen, jota pidettiin katukuvan siistiytymisen ohella keskiolutkiellon myönteisimpänä vaikutuksena.

Kuntalaisten suhtautuminen

Tutkimuksessa haastateltiin mahdollisimman erilaisia kuntalaisia. Haastateltujen pieni määrä suhteessa kuntien väkilukuun ei kuitenkaan oikeuta tekemään kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Useissa tutkituissa kunnissa keskioluen kieltämisen tärkeänä perusteluna oli nuorison suojeleminen alkoholijuomilta. Siksi nuoret muodostivat yhden painopisteryhmän haastatteluissa. Nuorten sanottiin juovan keskiolutta erityisesti tanssi-iltoina. Kaikissa tutkituissa kunnissa oli nuorten suosima tanssi paikka. Haastateltujen nuorten mielestä nuoret joivat varsin

vähän keskiolutta — viinit ja väkevät olivat suosituimpia. Ennen tansseja oli kuitenkin monilla tapana käydä baarissa juomassa 1—2 keskiolutta, mutta toiminnan tavoitteena ei niinkään ollut humaltuminen vaan nuorten ryhmittäminen. Ennen baariin menoa (toisinaan myös baarissa) juotiin mukana tuotuja väkeviä juomia. Nuoria sivusta seurannut vanhempi väki kuitenkin uskoi heidän humaltuneen keskioluesta. Nuorten käsitysten mukaan keskiolutkielto ei vähentänyt alkoholia nauttineiden osuutta tanssi paikoilla.

Aivan nuorimmassa alkoholin käyttöä opettelevassa ryhmässä (alle 15-vuotiaat) havaittiin alkoholijuomien hankinnan vaikeutuneen kiellon jälkeen. Nämä nuoret pyrkivät lisäämään välittäjien käyttöä.

Alkoholin suurkuluttajien nauttimiin alkoholimääriin keskiolutkielloilla ei ollut suurta vaikutusta. Sen sijaan niissä kunnissa, joissa ei ollut Alkon myymälää (Tuusniemi ja Nivala; Kruunupyö on jätetty tarkastelun ulkopuolelle), suurkuluttajien juomisrytmi muuttui. Aikaisempi lähes päivittäinen juominen muuttui monilla rajuksi viikonloppuryöppäämiseksi. Arkipäivinäkin juotiin, mutta kuitenkin monella suurkuluttajalla alkoi esiintyä aikaisempaa enemmän raittiita välipäiviä. Nivalassa ja Tuusniemellä muutama ikääntynyt suurkuluttaja alkoi käyttää korvikealkoholia ja erityisesti Nivalassa aikaisempaa enemmän alkoholijuomien välittäjiltä saatuja juomia. Taksimatkat Alkon myymälöihin lisääntyivät, joten juominen tuli entistä kalliimmaksi. Nivalan ja Tuusniemen suurkuluttajat siirtyivät juomaan sivummalle. Entisissä keskiolutbaareissa käytiin edelleen kavereita tapaamassa, mutta varsin pian sieltä siirryttiin muualle juomaan tai juomia hankkimaan. ”Tavalliset” kuntalaiset kokivat suurkuluttajien siirtymisen pois keskustajamasta kiellon positiivisimmaksi vaikutukseksi.

Useille kuntalaisille keskiolut oli tärkeä saunajuoma. Jotkut siirtyivät pilsneriin, jotkut hakivat naapurikunnista keski-

lutta tai lähimmästä Alkosta vahvaa olutta, mutta myös osa luopui kokonaan alkoholipitoisista juomista. Keskioluesta luopuneet olivat varsinkin syrjäkylillä vaikeiden kulkuyhteyksien päässä olevia vanhuksia ja sellaisia kotirouvia, jotka eivät periaatteellisista syistä halunneet tarttua Alkon ripsaan.

Työkäisen väestön suhtautumisesta oltiin kiinnostuneita. Miten keskiolutkiellot vaikuttivat maanantaipoissaoloihin ja työpaikalla juomiseen? Asiaa tutkittiin Vammalassa, Nivalassa ja Kuusamossa haastatteleamalla työpaikkojen luottamusmiehiä ja terveydenhoitohenkilökuntaa. Haastatellut eivät olleet havainneet keskiolutkiellon aiheuttaneen tässä suhteessa minkäänlaisia muutoksia. Muutamien kauppiaiden oli todettu juoneen työaikana runsaastikin keskiolutta mutta keskiolutkieltojen voimaantumisen jälkeen tämä oli loppunut.

Vaikutukset liike-elämään

Keskioluen taloudellinen merkitys vaihteli suuresti tutkituissa kunnissa. Tuusniemellä sen osuus oli suurin — noin 7 % päivittäistavaramyynnistä, Kuusamossa keskimäärin 3 %, Vammalassa noin 2 %, Nivalassa 1 % ja Kruunupyssä 0,5 %. Yksittäisillä kauppiaille saattoi keskioluen osuus nousta jopa kolmannekseen päivittäistavaramyynnistä.

Olenainen taloudellinen merkitys keskioluella oli Tuusniemen kauppiaille. Muissa kunnissa keskioluttulosten menetykset vaikeutti vain joidenkin yksittäisten myymälöiden asemaa.

Keskiolutkieltojen pelättiin tuovan mukanaan kauppakuolemia. Tuusniemellä lopettikin toimintansa kolme kauppa; yksi näistä olisi lakkautettu ilman kieltoaikin. Kaksi muuta olisi jatkanut toimintaansa. Toinen näistä sijaitsi lähellä naapurikunnan puolella sijaitsevaa myymälää, joka imaisi kiellon jälkeen asiakkaat itselleen. Toinen lakkautettu myymälä sijaitsi saarella ja oli ratkaisevasti elänyt kesälomalaisten ostoksien varassa. Kesäasukkaat siirtyivät keskioluen perässä

naapurikuntien puolelle ostoksille, minkä seurauksena myynti väheni 60 %. Kuusamossa keskiolutkielto aiheutti yhden osuuskaupan sivumyymälän lakkauttamisen. Myymälä oli jo aiemmin ollut heikosti kannattava eikä sillä olisi ollut ”varaa menettää markkaakaan”. Muissa kunnissa ei myymälöiden lakkauttamisiin jouduttu.

Keskioluen aiheuttamaa menetystä korvaavaa myyntiä ei syntynyt juuri lainkaan. I-oluen myynti lisääntyi, mutta sen taloudellinen merkitys arvioitiin vähäiseksi. Myynnin menetys ei yleensäkään muodostunut suuremmaksi kuin aikaisempi keskioluen osuus. Naapurikunnille menettivät olennaisen osan muusta kuin keskioluen myynnistä vain kaksi Tuusniemellä lakkautettua kauppa. Naapurikuntien puolelle siirtyi keskioluen ohella hieman savukkeiden ja makkaran myyntiä, minkä taloudellinen merkitys oli vähäinen.

Keskiolutkielto toi erälle kielto kuntien myymälöille myös taloudellista hyötyä: Kuusamon ja Vammalan keskustan kaupaliikkeissä lisääntyi myynti, sillä sivukylien asukkaat suuntasivat yhä useammin matkansa Alkoon. Eniten myyntiä lisäsi Kuusamon Alkon vieressä sijaitseva yksityiskauppa.

Useimmat kauppiat suhtautuivat myönteisesti keskiolutkieltoon, vaikka olivatkin ennen kieltoa sitä usein arvostelleet. Keskioluen myynti oli aiheuttanut runsaasti häiriöitä ja pullojen käsittelyyn liittyvää raskasta työtä. Häiriöiden ja työn vähenemistä pidettiin usein arvokkaampana kuin menetettyjä markkoja. Muutamat kauppiat suhtautuivat kuitenkin katkerasti eriarvoisuuteen, joka syntyi heidän ja naapurikuntien kauppioiden välille.

Kiellot vaikeuttivat keskioluen anniskelupaikkojen toimintaa selvästi enemmän kuin vähittäismyymälöiden. Useissa baareissa keskiolut muodosti olennaisimman osan myynnistä. Anniskelupaikat yrittivät sopeutua tilanteeseen vähentämällä henkilökuntaa, muuttamalla toiminta-ajatustaan tai lopettamalla koko-

naan toimintansa.

Vain kaksi keskioluen anniskelupaikkaa lopetettiin kieltojen toteuduttua. Toinen näistä oli vammalalainen oluen myyntiin keskittynyt heikkotasoinen baari, joka mahdollisesti olisi muista syistä lopettanut toimintansa niihin aikoihin. Toinen oli saksalaisen lomakylän baari Kuusamossa. Lomakylän omistaja koki tilanteen erittäin vaikeaksi, koska keskiolut oli ollut hänen asiakkaidensa pääasiallinen ruokajuoma.

Kaksi keskioluen anniskelupaikkaa yritti selviytyä omistajanvaihdoksen avulla. Osuusliikkeeltä yksityiseen omistukseen siirtynyt anniskelupaikka saatiin kannattavaksi uuden omistajan henkilökohtaisen työpanoksen maksimoinnilla. Toisesta yrityksestä tuli tappiollinen.

Anniskelupaikat paransivat kannattavuuttaan myös työntekijämäärän vähentämällä. Kaikkiaan keskiolutkiellon seurauksena anniskelupaikoista väheni 17 ympärivuotista työpaikkaa ja lisäksi 2 kesätyöpaikkaa. Keskiolutkiellon voimaantumisen jälkeen baareilla oli mahdollisuus säästää kustannuksissa palkkaamalla alle 18-vuotiaita työntekijöitä, joille ei tarvinnut maksaa minimipalkkaa. Tätä mahdollisuutta ei ollut vielä käytetty, mutta erään baarin suunnitelmissa se oli.

Entisten keskioluen anniskelupaikkojen kannattavuutta pyrittiin parantamaan myös lisäämällä ruoan, grillituotteiden ja ruokatavaroiden myyntiä. Useat yrittäjät supistivat lisäksi aukioloaikoja iltojen ja viikonloppujen osalta, tosin eräs yrittäjä myös lisäsi aukioloaikaa.

Kaksi suurten osuusliikkeiden omistamaa baaria muutettiin keskiolutkiellon jälkeen ravintoloiksi (B-oikeudet), jotka alkoivat myydä pääasiassa olutta. Näiden ravintoloiden tehtävänä oli tuoda osuusliikkeille takaisin keskiolutkiellon aiheuttama myynnin menetys. Ainakin toinen onnistui tavoitteissaan täydellisesti.

Vaikeuksiin joutuneet yrittäjät suhtautuivat keskiolutkieltoon kielteisesti; monien muiden mielestä rationalisointitoimenpiteillä oli mahdollista saavuttaa entinen taloudellinen tulos. Myös lisäänty-

nyttä työviihtyvyyttä arvostettiin. Eri-tyisesti palkattu henkilökunta piti keskiolutkieltoa myönteisenä asiana — keskioluesta oli siinä määrin ollut harmia.

Matkailualan yritysten yhteydessä toimineet anniskelupaikat olivat hieman eri asemassa kuin muut keskiolutbaarit. Olut merkitsi niille palvelumuotoa, jolla lisättiin asiakkaiden viihtyvyyttä. Vaikeuksia kiellosta syntyi lähinnä eräissä kuusamolaisissa matkailualan yrityksissä. Kuusamon keskiolutkiellon arvioitiin vaikeuttavan erityisesti Saksan liittotasavaltaan suuntautuvaa markkinointia.

Vaikutukset työllisyyteen

Keskiolutkieltojen seurauksena tutkituista kunnista väheni kokopäiväisiksi ja ympärivuotisiksi muunnettuja työpaikkoja yhteensä 23. Jos oletetaan keskiolutkieltojen vaikutuksen olevan samansuuruisen kaikissa maamme kunnissa ja oletetaan lisäksi, että kieltojen vaikutus työpaikkojen menetyksiin on suorassa suhteessa keskioluen myyntiin, niin koko maan tasolla työpaikkojen vähennys olisi 3 100 paikkaa. ¹ (Tutkittujen kuntien alueella myytiin vuonna 1975 koko maassa myydystä keskioluesta 0,74 %.) Laskelmassa on mukana vähittäiskaupan ja kahviloiden palveluksessa oleva henkilökunta, sen sijaan tukkukaupassa ja jakelussa tapahtuneita muutoksia ei tässä tutkimuksessa ole voitu ottaa huomioon. Työpaikkojen lisäystä ei millään tutkitulla sektorilla voitu havaita. Työn määrä lisääntyi eräillä takseilla ja ravintoloilla. Arviota on pidettävä karkeasti suuntaa antavana, ei ennusteena siitä, mitä todella tapahtuisi, jos kaikki kunnat kieltäisivät keskioluen. Kyseessä on vain viiden kunnan tiedot.

TIIVISTELMÄ

Tutkimus osoitti, että kunnallisten keskiolutkieltojen avulla voidaan hieman

¹ Kahviloiden osuus tästä olisi 80 % eli 2 500 työpaikkaa.

supistaa alkoholin kulutusta — tutkituissa kunnissa arviolta 8 %. Kuitenkin muiden olemassa olevien jakelujärjestelmien kautta saatavat alkoholijuomat korvasivat pääosan (noin 70 %) aikaisemmin keskioluen muodossa juodusta alkoholista. Korvautumisen voidaan olettaa olevan sitä suuremman, mitä tärkeämpi osuus keskioluella on ollut alkoholin tarpeen tyydyttäjänä. Alkoholin kulutuksen supistumisesta huolimatta voidaan olettaa alkoholijuomien hankintaan käytetyn rahamäärän pysyneen jokseenkin samana kuin ennen keskiolutkieltoa, sillä lisäkustannuksia aiheuttivat ravintoloista saatavan alkoholin kalleus, alkoholin hankintaan tarvittavien matkojen lisääntyminen ja lisääntyneen salakaupan välityspalkkiot.

Aivan nuorimpien alkoholin käyttöä aloittelevien, syrjäkylillä asuvien ja niiden, jotka eivät periaatteellisista syistä halunneet siirtyä Alkon asiakkaiksi, alkoholijuomien hankintaa keskiolutkiellot vaikeuttivat. Alkoholin suurkuluttajilla alkoi esiintyä aikaisempaa useammin selviä päiviä.

Keskioluttulojen menetyksen merkitys oli useimmissa kunnissa vähäinen vähittäiskaupalle eikä pelättyä rahavirtojen suuntautumista naapurikuntien puolelle useimmissa kunnissa tapahtunut. Keskioluen anniskelupaikat sen sijaan joutuivat läpäisemään vaikean sopeutumisvaiheen, ennen kuin niistä useimmat saattoivat jatkaa toimintaansa. Samalla baarit paransivat muita palvelujaan, joten loppu-

tulos oli ”tavallisen” kuntalaisen kannalta myönteinen.

Keskiolutkiellot vähensivät työpaikkoja erityisesti kahvilasektorilla, mutta joitakin työpaikkoja meni myös vähittäiskaupan piiristä.

Kuntien keskustat rauhoittuivat keskioluen hävittyä baareista — oluen synnyttämä vetovoima oli poissa. Myös säilönotoissa tapahtui vähenemistä ensimmäisten kieltokuukausien aikana niissä kunnissa, joissa ei ollut Alkon myymälää. Vaikutus jäi kuitenkin tilapäiseksi.

Alkoholijuomien laitton valmistus ja välitys sekä korvikealkoholien käyttö lisääntyivät hieman keskiolutkieltojen voimaantumisen jälkeen sellaisissa väestöryhmissä, joiden alkoholijuomien saanti vaikeutui olennaisella tavalla.

Keskiolutkielloista oli sekä hyötyä että haittaa. Monet haastatellut, jotka olivat ennen kiellon toteutumista olettaneet haittojen muodostuvan hyötyjä suuremmiksi, muuttivat käsityksensä päinvastaiseksi kiellon toteuduttua. Varsin harvat haastatellut olisivat halunneet keskiolutta takaisin kauppoihin ja baareihin, eli kieltoihin sopeuduttiin hyvin.

KIRJALLISUUS

Mäkinen, Hannu: Päätöksentekoprosessi keskioluen kunnallisten yleissuostumusten peruuttamisen yhteydessä. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusselostte no 106, 1977.

English summary

Hannu Mäkinen: Kunnallisten keskiolutkieltojen vaikutuksista (The impacts of the local prohibition of medium beer)

The research indicated that alcohol consumption could be slightly reduced by means of local prohibition of medium beer, approximately 8 percent in the municipalities covered by the study. Alcoholic beverages obtained through other existing

means of distribution replaced, however, most (approximately 70 percent) of the alcohol consumed earlier in the form of medium beer. The rate of substitution is assumed to be greater the more significant the role of medium beer has been in satisfying the demand for alcohol. Despite the decline in alcohol consumption, the amount of money spent on alcoholic beverages can be assumed to have remained roughly the same as before the

prohibition of medium beer, due to the additional cost arising from the expense of alcohol in restaurants, the increased number of trips required to obtain alcohol and the payments to middlemen in expanded illicit sales. The prohibition of medium beer raised greater obstacles to the acquisition of alcoholic beverages for the very young taking their first steps in using alcohol and living in outlying villages as well as for those who did not wish to become Alko's customers for matters of principle. Temperate days for heavy alcohol consumers became more frequent than before.

The significance of the loss of revenue from medium beer sales was minor for retail sales in most municipalities, and the fear that money would flow into neighboring communities did not materialize in most municipalities. On the contrary, establishments licensed to sell medium beer were forced to undergo a difficult phase of readjustment before the majority of them could successfully continue their operations. In the same context, cafes improved other services, with the final result turning out to the satisfaction of the "ordinary" community resident.

Local prohibition of medium beer increased

unemployment, particularly in the cafe area, and some jobs in retail sales also disappeared.

Community centers became calmer after medium beer was withdrawn from cafes, for the attraction created by beer no longer existed. A decline was also observed in the number of arrests during the first months of prohibition in those communities without an Alko retail outlet. This effect was, however, only temporary.

Illicit manufacture and trade of alcoholic beverages as well as the use of surrogates slightly increased among those population groups whose acquisition of alcoholic beverages became noticeably more difficult after the local prohibition of medium beer came into effect.

The prohibition of medium beer was both beneficial and detrimental. Many interviewees who had expected before the prohibition was in effect that its defects would outweigh its benefits reversed their opinions after prohibition was put into practice. Very few of the interviewees wanted medium beer to be sold again in stores and cafes, thus revealing the smooth adaptation to local prohibition.

Alkoholipolitiikka Vol. 43: 246—254, 1978